

11.

Antik Yunancada bilgi sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan *episteme*den türetilen epistemoloji (bilgi felsefesi), felsefenin temel disiplinlerinden biridir. Bilgi felsefesi disiplini, felsefede hakkında en fazla tartışılan disiplinlerdendir. Felsefe tarihinde bilgi

problemiyle uğraşmayan neredeyse hiçbir filozof yoktur. Bu temel disiplinin temel sorularından olan “bilgi nedir?”, “bilginin kaynağı nedir?”, “doğru bilgi olanaklı mıdır?”, “bilginin türleri nelerdir?” ... gibi sorularla hemen her filozof hesaplaşmıştır.

Bu filozoflardan birisi de İbn Rüşd’tür. İbn Rüşd’e göre bir şeyi bilmek demek, onun nedenlerini bilmek demektir. İbn Rüşd burada aslında üstadı Aristoteles’i izlemiştir. Aristoteles’e göre “işte bu bilim (*felsefe*) ilk ilkeler ve nedenleri araştıran bir bilimdir”. İlk ilkeler ve nedenler ise dört

tanedir: maddi neden, formel neden, etkin neden ve erek neden. İbn Rüşd, Aristoteles’in saydığı bu dört nedeni aynen kabul eder. Bunlardan en önemlisi, bir şeyin yokluktan varlığa gelmesini sağlayan; yani şekilsiz maddeye form vererek erek nedeni gerçekleştiren etkin nedendir. Maddi, formel ve erek neden, etkin nedene bağımlıdır, ama etkin neden bağımsızdır. Herşeyin nedeni olan etkin neden (ilk fail) ile

duyulur dünyada görülen ve güçleri sınırlı olan nedenler (failler) arasında ad ortaklığı dışında hiçbir benzerlik yoktur. İlk Akıl adını da alan İlk Fail (Tanrı), özü bakımından

saf eylemdir, nedendir ve etkin bir bilgidir. Dolayısıyla O’nun bilgisi insanın bilgisiyle

karşılaştırılamaz. İlk Fail, nedenler zincirinin sonunda yer alır. Felsefenin amacı onun

bilgisine ulaşmaya çalışmaktır. Asıl bilginin, iradenin sahibi odur. Onun bilgisi mükemmeldir ve bu bilginin tezahürü olan herşeyi bilir, bunun karşısında bizim bilgimiz eksiktir.

İlk bilgimiz, duyulur dünyadan edindiğimiz bilgilerdir. İnsan duyulur dünyayı (bilinenleri), duyuları aracılığıyla derece derece bilir. Bilgi ile bilinen arasında, bilinenin

maddede bulunması, bilgininse maddede bulunmaması dışında hiçbir farklılık yoktur.

İnsanın bilgisi varolana ilişkindir. Bu bilgi, varolana uygun olduğunda doğru bilgi adını

alır. Bunu *Yorum Üzerine*'ye yazdığı yorumda şöyle dile getirir:
... eğer biri belirli bir şeyin beyaz olduğunu söylüyorsa ve söylediği doğruysa,
ruhun dışında
beyaz (bir şeyin) olması gerekir.

Bilgi her ne kadar ruhun dışındaki bir şeye ilişkinse ve doğruluğu bu şeye uygunluğu sayesinde ortaya çıkıyorsa da, sonuçta o ruhun bir ürünüdür. Çünkü bütün

yargıları kendilerine ayırabileceğimiz iki tür olan “evetleme” ve “değilleme” ruhun yerine getirdiği işlevlerdir, ruhta ortaya çıkarlar. Bundan dolayı bilginin nasıl ortaya konduğunu açıklayabilmek için hem bu ürün ortaya çıkana kadar ruhun içinde geçen süreçleri hem de bu süreçler sonunda ortaya çıkan ürünün gerçekliğe karşılık geldiğinin

güvencesinin nasıl sağlandığını anlatmak gerekmektedir. İbn Rüşd bilgiyi ortaya çıkaran ruhtaki işlemleri Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sine yazdığı yorumda anlatır.

Burada

ruhun beş yetisinden söz edilir: algı, imgelem, maddi akıl, etkin akıl, spekülatif akıl. Bilgi edinmede önce duyular, sonra akıl rol oynar. Duyular her insanda farklı güce sahiptir. Örneğin sağlıklı kişilerdeki görme yetisi, hastalıklı olanların görme yetisinden, gençlerin görme yetisi de yaşlıların görme yetisinden daha güçlüdür. Tam

bu noktada İbn Rüşd, Aristoteles'in şu sözlerine yer verir “...eğer yaşlı bir kimse gencin

sahip olduğu bir göze sahip olsaydı, gencin görmesi gibi görürdü”. İnsanlar arasındaki

duyu güçlerinin bu şekildeki farklılığı yanında duyu yanılgıları da söz konusudur.

Bu

yanılgılardan dolayı suyun içine daldırılmış düz bir çubuk, kırılmış gibi görünür, sıcak bir sudan çıkan el, ılık bir suya sokulduğunda, su olduğundan daha soğuk hissedilir ve

“yerküreden yaklaşık olarak yüzyetmiş kez daha büyük olan güneş, göze bir ayak büyüklüğünde görünür” Ayrıca duyularla algılanan suretler görecelidir. Örneğin, renk

kendi özü nedeniyle cisimde vardır. Rengin, görmenin bir nedeni olması, başka bir şeye bağlı olmasından ileri gelir: görme ancak bir ilişki içinde bir varlığa sahiptir.